

НАСТАВА

Стеван БЕЗДАНОВ

ВОСПИТУВАЊЕТО И ОБРАЗОВАНИЕТО ВО ДОКУМЕНТИТЕ И РЕВОЛУЦИОНЕРНАТА АКЦИЈА НА КПЈ/СКЈ (1919—1979)

Во сите значајни етапи на шеесетгодишниот развој и револуционерното дејствување на КПЈ/СКЈ воспитувањето и образованието на младата генерација и подигнувањето на образовано-стручното, идејно-политичкото и културното ниво на народот се наоѓаа во политичките програми и во конкретната идејно-политичката активност на комунистите на Југославија. Со грижлива анализа на документите од конгресите и конференциите на КПЈ/СКЈ и од содржината на непосредното ангажирање во остварувањето на усвоените одлуки и заклучоци се доаѓа до цврсто убедување и сознание дека југословенските комунисти на воспитувањето и образованието им приоѓале како на составен дел на класната борба на пролетаријатот, како на незаменлив фактор на идејно-политичкото оспособување на работничката класа за остварувањето на нејзината историска улога, компоненти на развојот на националната свест, како составен дел на општествената свест и моќен лост на социјалното и националното ослободување и како пресуден услов на социјалистичката самоуправна преобразба на нашето општество.

Во ставовите на КПЈ/СКЈ за најсуштествените прашања на воспитувањето и образованието и образовната општествена политика се забележува континуитет, иако во конкретната политичка акција, во одделни етапи од развојот, варира интензитетот на борбата и доследноста во нивното оживотворување. Факт е, меѓутоа, дека од конгрес на конгрес на КПЈ/СКЈ е збогатуван концептот на социјалистичкото, комунистичкото воспитување и образование, кои своето потполно оформување ќе го „доживеат“ на Десеттиот конгрес на Сојузот на комунистите на Југославија, макар што основите за целосен концепт

на самоуправниот систем на социјалистичкото воспитување и образование и доходовните општествено-економски односи на нивниот развој се усвоени уште на Десеттиот конгрес на СКЈ.

Своето идејно-политичко определување и конкретната политичка активност КПЈ/СКЈ ја сосредоточи на фундаменталните принципи и карактеристики на социјалистичкото (комунистичкото) воспитување и образование и на стратегиските цели и правци на револуционерната преобразба на воспитно-образовната дејност. Тоа не упатува дека идејно-политичките ставови и содржината на револуционерното дејствување на КПЈ/СКЈ да се анализираат и да се согледуваат според следната систематизација:

1. Улогата на КПЈ/СКЈ во демократизацијата и поопштествувањето на воспитувањето и образованието;

2. КПЈ/СКЈ во борбата за марксистичката класна заснованост и идејно-политичката насоченост на нашето воспитување и образование;

3. Борбата на КПЈ/СКЈ за работната и политичката насоченост на воспитувањето и образованието и за обединување на процесот на учењето со производствената работа;

4. Придонесот на КПЈ/СКЈ во изградбата на самоуправниот систем на социјалистичкото воспитување и образование и во образовната општествена политика;

5. Борбата на КПЈ/СКЈ за национална рамноправност и заедништво во областа на воспитувањето и образованието;

6. КПЈ/СКЈ во борбата за создавање на еднакви можности за воспитување и образование;

7. КПЈ/СКЈ за ликот и улогата на наставниците во воспитувањето и образованието на младата генерација.

Денеска тоа се и главни воспитно-образовни подрачја и боиште на револуционерното дејствување на Сојузот на комунистите на Југославија и на другите социјалистички сили во самоуправната преобразба на воспитувањето и образованието во нивното поопштествување и интегрирање во здружениот труд. Со оглед на сета сложеност и револуционерниот досег на нашите сегашни текови во областа на воспитувањето и образованието, нивното подлабоко согледување и пошироко осветлување од гледиштето на изворните идејни основи, може да претставува посигурна основа, постабилна и потрајна потпорка и силно оружје на сите социјалистички сили во борбата против разновидни отпори и пречки што стојат на патот на револуцијата во образованието, но и на револуцијата за образованието во општеството. Идејно-политичките определувања на Сојузот на комунистите на Југославија можат да претставуваат и постојани, сигурни критериуми за оценка на остварувањето и перспективите во самоуправниот систем на соција-

листичкото воспитување и образование, во образовната општествена политика и во развојот на самоуправно-доходовните, општествено-економските односи во оваа област на здружениот труд.

Улогата на КПЈ/СКЈ во демократизацијата и во поопштествувањето на воспитувањето и образованието

1. Борбата на КПЈ за демократско напредно училиште, за демократизацијата на образовната политика во граѓанското општество беше составен дел на политичката програма и на конкретната револуционерна борба на комунистите за промена на општественото уредување меѓу двете светски војни. Основите на демократските односи во воспитувањето и образованието, иницирани од страна на КПЈ, ги наоѓаме во текот на НОБ. Со народниот универзитет управува заедничко општествено тело, составено од претставници на наставниците и слушателите и од други заинтересирани општествени фактори. V конгрес на КПЈ и III пленум на ЦК на КПЈ имаа големо значење за демократизацијата на воспитувањето и образованието и за развојот на општественото управување во оваа област. Комунистите се повикани решително да се борат против административно-бирокаратскиот начин на раководење со просветата, а за децентрализација и демократизација на управувањето во воспитувањето и образованието. Усвоен е ставот дека „општите принципи за раководење во училиштата треба да бидат: осамостојувањето на пониските органи и на наставничкиот и учителскиот кадар“¹ и нивното оспособување самостојно да ги решаваат сите проблеми. VI конгрес на КПЈ бара продолжување на процесот на децентрализацијата и засилувањето на улогата на републичките и локалните органи во областа на воспитувањето и образованието и се залага за зацврстување и развивање на „вистинскиот внатрешен демократизам“² во училиштата и на универзитетите. Понатаму, ослободување на просветата од етатистичките концепции, побрзо остварување на социјалистичката демократизација на системот и политиката на воспитувањето и образованието, изградувањето и усовршувањето на системот на општественото самоуправување во институциите за образование и воспитување, посебно на поцелосното остварување на улогата на училишните одбори — тоа се правците за дејствување на комунистите утврдени на VII конгрес на СКЈ.

¹ Резолуције III пленума ЦК КПЈ о задацима у школству, „Комунист“, 1/1950. године, стр. 5.

² Borsa komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju, VI kongres KPJ (SKJ), Kultura, Beograd 1952, str. 283.

2. До VIII конгрес на СКЈ борбата за демократизација, децентрализација и поопштествувањето на воспитувањето и образованието не го вклучувала и барањето за создавање на самостојната материјална основа на самоуправувањето и развојот на овие дејности. На Конгресот е истакнато дека воспитно-образовната дејност мора што побрзо да биде поставена во такви општествено-економски односи што ќе обезбедуваат по-стабилна материјална основа за самостоен развој и за развој на самоуправувањето. Решението за таквиот развој се гледа во примената на полната цена на образованието (економска цена) која би морала да претставува еквивалент на вложениот труд на просветните работници и другите трошоци на образованието. Според оценката на Конгресот, училиштето не може да биде ни републичко ни комунално, туку мора да стане самостојна работна организација која непосредно ќе се поврзува со другите работни организации чии што потреби ги задоволува својата работа. Истовремено, засилувањето на самостојноста на воспитно-образовната дејност мора да биде придружена со сè поцврсти врски и со интеграција со останатите области на трудот. Оттука и ставот на Конгресот дека „комунистите на подрачјето на образованието, заедно со сите работници од оваа област, ќе се залагаат за доследна примена на општественото самоуправување и за распределба на доходот спрема работата“³. Сите овие барања ќе дојдат до израз во новиот Општ закон за финансиските средства на образованието (1966).

3. IX конгрес ќе биде уште поодлучен во барањата за ослободување на воспитувањето и образованието од административно-државното тјторство, за елиминирање на посредничката улога на државата и за доследна примена на принципот на доходот и цената на образованието во оваа област. Еве еден многу важен став од Резолуцијата на IX конгрес: „Сојузот на комунистите смета дека општествено-економските односи и интересите на основните носители на општествената репродукција во здружениот труд и работниците во образованието можат да се остварат единствено врз основа на доходот и цената на образованието, која треба да го содржи и делот на средствата за проширена репродукција“⁴. На Конгресот исто така се инсистираше дека образовните работни организации мораат да бидат во положба сами и самостојно, како што тоа прават многу работни организации надвор од образованието, да ја одредуваат цената на своите образовни услуги. Непосредно по IX конгрес на СКЈ настапи донесувањето на Резолуцијата на Сојузното собрание за развојот на воспитувањето и образова-

³ VIII kongres SKJ (stenografske beleške III), Kultura, Beograd 1965, str. 2064.

⁴ Deveti kongres SKJ, Kultura, Beograd 1969, str. 342.

нието на самоуправна основа (1970), во која детално се разработени доходовни општествено-економски односи врз принципите содржани во Резолуцијата од IX конгрес на СКЈ.

4. X конгрес на СКЈ ќе го усвои целокупниот концепт на самоуправното организирање на воспитувањето и образованието, чија што основа го содржи принципот на доходот и слободната размена на трудот и правото на работните луѓе во ООЗТ да одлучуваат за сите прашања на системот и политиката на воспитувањето и образованието и за развојот на нивната материјална основа. Конгресот беше решителен во поглед на барањето дека мора да се прекине практиката на отуѓувањето од работниците во ООЗТ на оној дел од доходот кој го издвојуваат за потребите на образованието и заведе став средствата за образование „да се издвојуваат како посебни средства за воспитувањето и образованието, по правило при секое ООЗТ“⁵. Сообразно со тој став на работните луѓе во ООЗТ им припаѓа правото самостојно да се определуваат во поглед на нивото и обликот на здружувањето на овие средства, како и за начинот на нивната распределба. Конгресот заведе јасни ставови и за критериумите и принципите за основање на самоуправните интересни заедници во областа на воспитувањето и образованието. Територијалниот принцип е основа за самоуправните интересни заедници за предучилишното и основното воспитување и образование, додека целокупното насочено образование и воспитување „се врзува“ за производствено-работниот, активен (функционален) принцип. Главен став е самоуправните интересни заедници, со своите основни заедници, да се формираат околу одредени или повеќе сродни воспитно-образовни програми, односно дејности. Конгресот го заведе и ставот за правата и одговорностите на учениците — студентите во насоченото образование, според кое „користењето на правото на образование мора да повлекува општествена и материјална одговорност према оние кои ги обезбедуваат средствата за образование“⁶.

5. XI конгрес на СКЈ констатира дека суштинските определбе од X конгрес на СКЈ за самоуправно-доходовните, општествено-економските односи се остваруваат многу бавно и со повеќе тешкотии и отпори. Работните луѓе во ООЗТ сè уште не се во состојба да одлучуваат за висината на средствата кои од доходот ќе се изделат за образованието. И понатаму е на снага, надвор од работниците во ООЗТ, утврдувањето на стопата на придонесот за образованието и фискалниот начин на нивното собирање. Во системот на самоуправните интересни заедници на образованието и воспитувањето сè уште е силно

⁵ Desetn kongres SKJ — Dokumenti, „Komunist“, Beograd 1975, str. 240.

⁶ Исто.

присутна централизацијата во управувањето, располагањето и распределбата на средствата за образование. Забележив е и компромисот во поглед на формирањето на самоуправните интересни заедници за насоченото образование и воспитување, кој се манифестира во тоа што во одделни општествени средини на оваа заедница тие се создаваат на територијалниот, а не на производствено-работниот, функционалниот принцип. Соочен со овие проблеми и противречност XI конгрес на СКЈ ги повторил некои од суштинските ставови на претходниот конгрес со стремеж да ги реafirмира клучните определувања на СКЈ за карактерот на општествено-економските односи во областа на воспитувањето и образованието. Приоритет ѝ се дава на слободната размена на трудот во непосредните односи; се инсистира на примената на функционалниот принцип во формирањето на самоуправните интересни заедници за насоченото образование и воспитување; се говори за потребата за пронајдување на рзновидни форми на самоуправното интересно поврзување на насоченото образование, за вработувањето и научно-истаржувачката работа што ја вклучува и можноста за создавање на единствени самоуправни интересни заедници за за овие подрачја, применувајќи го функционалниот, производствено-работниот принцип.

Демократизацијата и поопштествувањето на воспитувањето и образованието и нивното интегрирање во здружениот труд останува и понатаму едно од најзначајните подрачја на идејно-политичкото и практично-акционото дејствување на Сојузот на комунистите и сите социјалистички сили на нашето самоуправно општество. Посебно значење во тоа ќе има и неодамна усвоената Резолуција на Сојузното собрание за слободната размена на трудот во општествените дејности (1979).

КПЈ/СКЈ во борбата за марксистички класната заснованост и идејно-политичката насоченост на нашето воспитување и образование

1. Од самиот почеток на своето дејствување КПЈ се бореше за марксистички класната заснованост и идејно-политичката насоченост на воспитувањето и образованието на младата генерација. Главната цел на воспитувањето и образованието, а истовремено и исход на неговата реализација — според документите од I конгрес на КПЈ — е „подготвувањето на работничката младина за примерни и верни членови на револуционериот движење и непоколебливи револуционери и борци за остварување на крајната цел: комунистичко општество“⁷.

⁷ Историјски архив КПЈ, том II, конгреси и земаљске конференции КПЈ 1919—1937, Историјско одељење ЦК КПЈ, Београд 1949, стр. 26.

II конгрес на КПЈ го искажува барањето за научното воспитување на младината и обврската на училиштето „на децата да им овозможи сестран, хармоничен, духовен и физички развој“⁸. Развивањето на револуционерниот дух кај децата и младината, посебно остварување на идејно-политичкото влијание на пролетерските деца, Партијата го означи како еден од значајните видови на пролетерската борба која со тоа „уште сега ги подготвува елементите за создавање на устројството во новото општество“⁹. Во понатамошните фази на борбата на КПЈ, сè до V конгрес на КПЈ, во документите на конгресите не наидуваме на ставови за функција, карактерот и содржината на воспитно-образовната работа, за нивната идејно-политичка насоченост, иако партијата широко ги развива различните облици на марксистичкото образование на своите членови и го шири своето идејно-политичко влијание на младината и работниците. КПЈ особено ја развива идејно-политичката активност меѓу средноучилишната и студентската младина, организира различни форми и програми на марксистичкото образование во што голема улога имаа напредните учители и професори кои својата настава ја проникнуваа со марксизмот.

2. Во текот на Народноослободителната војна во училиштата и другите форми на воспитно-образовната работа, организирани на ослободената територија, КПЈ во процесот на наставата обезбедува антифашистичка и социјалистичка идејност и политичност. Засилувањето на духот на отпорот спрема непријателите од сите видови, развивањето на патриотизмот и интернационализмот, братството и единството на народот и на народностите на Југославија, љубовта спрема Партијата и партизаните, влевањето верба во победата на вооружената револуција и развивањето на готовноста за вклучување во претстојната борба за социјалистичка изградба — тоа се основните карактеристики и видови на идејно-политичката и марксистичката заснованост и насоченост во воспитно-образовната работа и влијанието на КПЈ за време на Народноослободителната борба и во првите години на социјалистичката изградба.

3. V конгрес на КПЈ во прв план на воспитно-образовната работа ја поставува „борбата против мистицизмот и идеализмот во училиштата и за развивање на наставата и целото воспитување во духот на марксизмот“¹⁰, односно формирањето на научниот поглед на светот кај младата генерација. Конгресот нагласи дека изучувањето на марксизмот мора да биде конкретно во примената на нашата социјалистичка реалност, што и денес е основно барање во идеолошко-политичката работа. Во условите на отворениот судир со Информбирото за од-

⁸ Исто, стр. 36.

⁹ Исто, стр. 53.

¹⁰ Odluke V kongresa KPJ. Kultura, Beograd 1948, str. 40.

браната на придобивките на нашата револуција и на слободата во изборот на патот на сопствениот социјалистички развој ваквата ориентација на КПЈ во идеолошко-политичкото образование, ова образование се подреди во редот на суштинските фактори на идеолошката борба, како составен дел на класната борба против сите извори на непријателското идеолошко и политичко влијание, како и против ревизионистичките тенденции. III пленум на ЦК на КПЈ утврди, како главна цел на нашиот систем на воспитувањето и образованието, „во училиштата да се воспитува нов, смел и решителен социјалистички човек, чии сфаќања се широки и разновидни, на кого му се туѓи бирократизмот и вкалапеноста на мислите“¹¹. Пленумот нагласи дека „борбата против реакционерните и контрареволуционерните сфаќања ја подразбира и борбата против реакционерното влијание на клерот на училишната и предучилишната младина“¹². VI конгрес на КПЈ позитивно ги оцени резултатите во марксистичкото засновање на воспитно-образовната работа во нашите училишта, но укажа и на недоволната упорност и колебањето во расправањето и решавањето на одделни идејно-политички прашања во областа на воспитувањето и образованието, „како и во отстранувањето и разобличувањето на клерикализмот, мистицизмот и шовинизмот“ во нашите средини и високи училишта. VII конгрес на СКЈ решително го отфрли мислењето „дека младината автоматски станува социјалистичка со самиот факт што живее во социјалистичка земја“¹⁴ и инсистираше на засилено дејствување на сите социјалистички сили во социјалистичкото воспитување на младата генерација. Според програмата на СКЈ, основа на општественото воспитување на младината е непосредното вклучување на младите во решавањето на конкретните проблеми на социјалистичката изградба. Еве еден значаен став за тоа: „Апстрактното допирање без врска со животот не може да има влијание на формирањето на светста кај младината. Воспитувањето, потпрено на одговорната работа во општеството, ќе ја оспособува младината за таа работа, оформувајќи ја и нејзината свест. Бидејќи младината првенствено ја воспитуваат односите во општеството, методите на воспитувањето треба да се потврдат токму на тие односи и на положбата на младината во нив“¹⁵.

4. VIII конгрес на СКЈ укажа на потребата за поинтензивна борба „за внесување на современи, прогресивни, научни

¹¹ Резолуција III пленума ЦК КПЈ о задацима у школству, „Комунист“, 1/1950. година, стр. 2.

¹² Исто.

¹³ Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju, VI kongres KPJ (SKJ) Kultura, Beograd 1952, str. 283.

¹⁴ VII kongres SKJ (stenografske beleške), Kultura, Beograd 1958, str. 1094.

¹⁵ Исто.

мисли во образованието и воспитувањето, за доследно отстранување и спречување на сите националистички, идеалистички и назадни примеси во наставните планови, програми, учебници, како и во самата настава“¹⁶. Документите на IX конгрес на СКЈ не содржат експлицитни ставови за карактерот и социјалистичката идејно-политичка насоченост на воспитно-образовнаа работа, наставните програми, учебниците и воопшто за воспитната функција на училиштата. Расправата на Конгресот покажа дека организациите и органите на СК не се занимавале доволно со изучувањето на идејната и општествената насоченост на наставата и со проблемите на воспитувањето. Термините „социјалистичко воспитување“, „идејност во наставата“, „марксистичко воспитување“ многу ретко се среќаваат во дискусиите и проблемите на воспитувањето и образованието, како и во написите во кои се разгледуваат одделни аспекти на воспитно-образовната работа во нашите училишта. На Конгресот е констатирано дека во училиштата воопшто се дошло до преагласување на образовната, а до запоставување на воспитната функција на училиштата.

5. III конференција на СКЈ (1972) означува пресвртница во поглед на засилувањето на марксистичката класна заснованост и на идејно-политичката насоченост на нашето воспитување и образование. Во периодот кој ѝ претходеше на Конференцијата се дојде до засилувањето на класната основа на политиката на СКЈ и до заострување на работничко-самоуправните критериуми во неговата целокупна идејно-политичка практика. Тоа е период на посилна афирмација на марксизмот и на засилување на влијанието на идеологијата на Сојузот на комунистите во сите области на општествениот живот, како и до решителното и упорно спротивставување на либерализмот, догматизмот и на сите оние сили, идеологии и акции кои се спротивни на интересите на работничката класа и на социјалистичкото самоупраување. Во такви услови дојде до афирмација на тезата за социјалистичката идејност и политичност на наставата и за неопходноста на научно-марксистичката заснованост на наставните содржини, учебниците и целокупниот наставен процес. Пред сè на организациите и органите на Сојузот на комунистите III конференција им ја постави задачата да се заложат за „подлабоки промени во наставните планови и програми кои треба да ја обезбедат научно-марксистичката заснованост и наставните содржини во целост, за засилување на идејната и воспитната функција на училиштето, за што поквалитетни учебници кои ќе се темелат на марксистичката наука, како и за марксистичкото оспособување на нас-

¹⁶ VIII kongres SKJ (stenografske beleške III), Kultura, Beograd 1965, str. 2065.

тавниците¹⁷. Притоа посебно е нагласено дека не станува збор за наставата која би ги опфатила само основните вредности на класичната марксистичка литература, туку дека таа настава треба да биде отворена спрема суштинските развојни линии на марксистичката мисла, како и да содржи марксистичко изучување на суштината на нашиот општествен развој, особено на самоуправните социјалистички односи, да укажува на нивната мисла, противречностите и развојните тенденции. Тоа е една од најзначајните, но и најсложени задачи на марксистичкото образование и воспитување.

6. X конгрес на СКЈ има исклучително значење за понатамошната афирмација на марксистичката класна заснованост и социјалистичката идејно-политичка насоченост на воспитувањето и образованието. Марксистичкото образование во Резолуцијата на X конгрес на СКЈ е означено за образование како прв стратегиски правец и задача во остварувањето на социјалистичката самоуправна преобразба на воспитувањето и образованието. Тоа се гледа од следниот став на Конгресот: „Марксизмот сфатен целосно, како научна теорија и револуционерна идеологија и практика на работничката класа, претставува идејна основа на целокупното наше воспитување и образование. Во таа смисла треба да дејствуваат сите фактори на воспитно-образовната дејност. Нужно е младите и возрасните да се запознаат со делата на марксистичката класика, со современиот развој на марксизмот и со теоријата и практиката на нашето самоуправно социјалистичко општество, да го усвојат марксистичкиот како свој поглед на светот и творечки да го применуваат во практиката. Тоа ги обврзува сите фактори на воспитувањето и образованието во воспитно-образовната работа и критички да се однесуваат спрема ненаучните антимарксистички теории, идеите и идеологиите кои се туѓи на социјалистичкото самоуправање, како и спрема нивните носители“¹⁸. Конгресот ги повика комунистите да се борат и понатаму „за доследно отстранување на идеалистичките, позитивистичките, националистичките, догматските и другите назадни ориентации во наставните планови, програми, учебници и наставно-образовната работа“¹⁹. XI конгрес на СКЈ ги засили ставовите на X конгрес на СКЈ за целите, карактерот и идејно-политичката насоченост на нашето воспитување и образование и укажа на потребата за постојано усовршување на програмските содржини на марксистичкото образование, учебниците и литературата, на нивните теоретски основи и на општествената и идејна насоченост на целокупниот процес на воспитувањето

¹⁷ Treća konferencija SKJ, „Komunist“, Beograd 1972, str. 424.

¹⁸ Deseti kongres SKJ — Dokumenti, „Komunist“, Beograd 1975, str. 243.

¹⁹ Исто, стр. 244.

и образованието. Сестраното теоретско и научно истражување на делата на другарот Тто и нивното потемелно изучување, како што е истакнато во Резолуцијата на XI конгрес на СКЈ, има првокласно значење во марксистичкото образование, особено во оспособувањето на младината и работните луѓе за самоуправување.

Земено во целост, може да се каже дека со решителната идејно-политичка акција на Сојузот на комунистите и со ангажирањето на другите субјекти на системот и политиката на воспитувањето и образованието марксистичкото образование постепено се конституира во целосен систем — тоа станува јатка на нашето воспитување и образование. Унапредувањето и последното остварување на усвоениот концепт на марксистичкото воспитување и образование останува и понатаму едно од основните боишта на идејно-политичката борба на СКЈ за социјалистичката насоченост на младата генерација.

Борбата на КПЈ/СКЈ за работната и политехничката насоченост на воспитувањето и образованието и за соединувањето на процесот на учењето со производствената работа

1. Комунистичката партија на Југославија, како вистинска револуционерна партија, засновувајќи ја својата дејност врз учењето на основачите на научниот социјализам и на нивната творечка разработка и примена во нашите политички и социо-економски услови, ја разви и ја издигна марксистичката теза за соединување на наставата и образованието со производството на ниво на основниот принцип на социјалистичкото (комунистичко) самоуправно воспитување и образование. Барањето наставата да се организира „по модерните педагошки начела, а од практична гледна точка на целокупното воспитување“²⁰ (I конгрес на КПЈ), односно дека должноста на училиштето е „младото поколение со помош на рачната работа да го подготви за учество во процесот на производството“ (II конгрес на КПЈ)²¹, дека треба кај децата во процесот на воспитувањето и образованието „да се развива разумот за сфаќање на околината која ги опкружува... и моќта за создавање“²² (на истиот Конгрес), се укажува на јасната ориентација на КПЈ кон неопходноста на марксистичкото засновање на целокупниот систем и процесот на воспитувањето и образованието, во кои работата не е само сфера на примената на стекнатите знаења во наставниот процес туку и суштински извор на сознанијата и фактор

²⁰ Историјски архив КПЈ, том II, конгреси и земајске конференции КПЈ 1919—1937, Историјско одељење ЦК КПЈ, Београд 1949, стр. 26.

²¹ Исто, стр. 36.

²² Исто.

на воспитувањето и развојот на младите личности. Од извонредно значење е ставот за потребата на оспособувањето на младите за творештвото, што во себе го вклучува и насочувањето на младите кон творечкиот однос спрема работата. Сите овие идеи ќе доаѓаат и понатаму до израз во дејствувањето на КПЈ меѓу двете светски војни, кога одделни напредни учители, под непосредното влијание на КПЈ, организираат различни форми на работното воспитување на децата (воведување на елементите на рачната работа, работа во училишните дворови, основање на училишни задруги, организирање екскурзии во производствените работилници и фабрики и др.). Во тој период за работното воспитување и образование се расправа во прогресивното учителско движење, се објавуваат статии во нивните списанија²³, а се јавуваат и посебни публикации за одделни аспекти на работното воспитување.

2. Елементите на работното воспитување и образование доаѓаат до израз и во периодот на Народноослободителната војна. Учењето проникнато со работните акции во функција на борбата за социјално и национално ослободување, развивањето на љубовта спрема работата и подготвеноста по завршувањето на вооружена револуција да се пристапи кон обновата и изградбата на земјата претставуваат значајна основа за изградбата и примената на социјалистичкиот концепт на работното воспитување. Непосредно по завршувањето на вооружената револуција КПЈ, преку ЦК на СКЈ, дава иницијатива за развивање на разновидни форми на работно-техничката активност на децата и младината. Во училиштата се создаваат кружоци на „љубителите на техниката“, станици на младите техничари и младите природници, клубови на техниката, а нешто подоцна и пионерски работни задруги. Тоа се први организирани форми на работно-техничкото, политехничкото воспитување и образование на децата и младината во социјалистичка Југославија и први чекори, заедно со организирањето на младинските работни акции, во соединувањето на процесот на учењето со производствената работа, како и други форми на општествено-корисната работа.

3. V конгрес на КПЈ го истакна решителното барање дека „треба да се продолжи мобилизацијата на младината во изградбата на социјализмот во нашата земја, да се подигнува нејзината љубов спрема работата и творештвото во сите гранки на нашата социјалистичка изградба“²⁴. Како составен дел на програмата на борбата за воспитувањето на работните маси во духот на социјализмот е и „работата на сестраното техничко

²³ Во педагошкото списание „Novi čas“, Љубљана во бројот 5—6, од 1928 година ја наоѓаме статијата на другарот Кардељ под наслов „Delovna šola“ (Радна школа).

²⁴ Odluke V kongresa KPJ, Kultura, Beograd 1948, str. 88.

воспитување на широките народни маси²⁵, како и „систематската организација и помагањето на полето на рационализаторството, новаторството и пронајдувањето“²⁶. Иако во документите на VI конгрес на КПЈ не наоѓаме ставови за работно-техничката насоченост на воспитувањето и образованието, во рефератите и во расправите на Конгресот сепак станувало збор и за работното воспитување, за подигањето на нивото на техничката култура и дејствувањето на Народната техника, за сè поголемото значење на работата во процесот на воспитувањето и образованието и за улогата на техничкото творештво во подигнувањето на продуктивноста на работата и воопшто во нашиот економски развој. VII конгрес на СКЈ во одредувањето на карактерот и целите на воспитувањето и образованието зазедо став дека „основата на општественото воспитување на младината е работата и мобилизацијата на младината за целите и задачите на социјалистичката изградба“²⁷. Посебно значење за понатамошната афирмација и развојот на работното и политехничкото воспитување и образование има следниот став во програмата на СКЈ: „Постепено смалување на јазот меѓу умната и физичката работа, ликвидација на моралната и општествената деградација на физичката работа, наследство од класното општество, претставува еден од основните принципи на кој се заснова социјалистичкиот систем на воспитувањето и образованието“²⁸. Утврдувајќи ги основните цели на воспитувањето и образованието, Конгресот на прво место го става „развијањето на творечкиот однос на младата генерација спрема идниот позив и спрема работата воопшто“²⁹ што е една од основните цели на работно-техничкото воспитување и образование и мотив за вклучување на учениците во производствената и другата општествено-корисна работа во процесот на нивното општо образование. Посебно е нагласено дека „особено внимание треба да се посвети на организирањето на широката активност на сестраното политехничко образование на народот и на младината“³⁰. На овој Конгрес, во официјалните документи на Конгресот, за прв пат се споменува терминот политехничко образование.

4. VIII конгрес на СКЈ ги повика комунистите уште порешително да се борат за таквите решенија во системот на воспитувањето и образованието со кои „понатаму ќе се поврзува наставата со општествената работа“³¹, со кои ќе се забрза

²⁵ Исто, стр. 40.

²⁶ Исто, стр. 91.

²⁷ VII kongres SKJ (stenografske beleške), Kultura, Beograd 1958, str. 1094.

²⁸ Исто, стр. 1079.

²⁹ Исто.

³⁰ Исто, стр. 115.

³¹ VIII kongres SKJ, (stenografske beleške III), Kultura, Beograd 1965, str. 2064.

процесот за „надминување на разликите меѓу умната и физичката работа...“, ќе се развива работната активност на младината... и ќе се изнаоѓаат нови форми и содржини на работното воспитување на младината³². На IX конгрес на СКЈ не наоѓаме експлицитни ставови за работното воспитување, но во документите на Конгресот и во расправите кои се водени за нив се разгледуваат одделни прашања и појави во чијшто поширок контекст се и одредените аспекти на работното и политехничкото воспитување и образование. Залагањето на Конгресот за „сестраниот развој на личноста и на нејзините творечки сили и способности...“, за надминување на поделбата на оние кои управуваат и на оние со кои се управува..., за системот на образованието кој сè повеќе ќе придонесува за надминување на јазот меѓу умната и физичката работа³³ и нагласувањето дека „почетокот на надминувањето на длабоката историска поделба на мануелната и умната работа и нивното поврзување во единствена сила на општествениот развој е појдовна основа за развојот на сестраната личност“³⁴ можат да се сметаат како прилог на афирмацијата на работното воспитување, со оглед на поранешните определувања на СКЈ за работното воспитување како суштински фактор на сестраниот развој на личноста, а со тоа и за надминување на разликите меѓу умната и физичката работа.

III конференција на СКЈ, од гледна точка на работното и политехничкото воспитување и образование, претставува решителен чекор во вградувањето на елементите на работата и производството во системот и процесот на воспитувањето и образованието. За тоа сведочи следниот став во Резолуцијата на III конференција: „Работното воспитување на младината треба да добие истакнато место во целокупниот систем на образованието и воспитувањето, да проникнува во содржината на дејствувањето на сите организации кои ја собираат младината, да се изрази во изградувањето на социјалистичкиот однос спрема производствената и творечката работа, во создавањето на авторитетот и оддавање општествено признание на добрите производители, на творците — на борците за социјалистичките идеали и вредности“³⁵.

5. X конгрес на СКЈ ја означил конечната победа на идејата за работното и политехничкото воспитување и образование, за соединувањето на процесот на учењето со производствената работа на здружените производители, за воспитно-образовната преобразба на физичките и производно-работната

³² Исто, стр. 2065.

³³ Deveti kongres SKJ, Kultura, Beograd 1969, str. 341.

³⁴ Исто, стр. 397.

³⁵ Treća konferencija SKJ, „Komunist“, Beograd 1972, str. 425.

преобразба на училиштето и го издигнува на ниво на основен принцип самоуправното социјалистичко (комунистичко) воспитување и образование. Никогаш порано во документите на КПЈ/СКЈ не е така јасно дефиниран ставот за единството на наставата и производствената работа како што е тоа направено во Резолуцијата на X конгрес на СКЈ кој гласи: „Развојот на нашето општество бара целокупната воспитно-образовна дејност да се насочи во основа кон образованието и воспитувањето за работата и по пат на работата. Работата е незаменлив дел на процесот на образованието и воспитувањето. Работното и политехничкото воспитување и образование, воспитувањето за творештвото во работата, поврзувањето на наставата и образованието со производствената и другата општествено-корисна работа, со животот, со самоуправната практика и секојдневната работа на работничката класа мораат да проникнуваат во целиот систем и во содржината на воспитувањето и образованието како главна одлика и еден од основните принципи на социјалистичкото самоуправно воспитување и образование и на целокупното дејствување на сите фактори на воспитувањето и образованието“³⁶ (подвлекол С. Б.). Одредувајќи го поимот и содржината на работното воспитување, Конгресот го вклучува во него и учењето за современите економски, социјални, политички и етички аспекти на работата. Со тоа Конгресот даде значаен придонес за оформувањето на целосната концепција на работното и политехничкото воспитување и образование во социјалистичкото самоуправно општество.

6. XI конгрес на СКЈ ја означил понатамошната афирмација на тезата за единството на наставата и производствената работа, истакнувајќи дека СКЈ решително ќе се залага за „работното и политехничкото воспитување и образование и за поврзувањето на воспитно-образовниот процес со производствената и општествено-корисната работа“³⁷. Конгресот, со цел да се обезбеди социјалистичката насоченост на младите и нивното воспитување за творештво во работата и за творечки односи спрема работата, смета дека „производствената и самоуправната практика мораат се повеќе да проникнуваат во целокупниот процес на воспитувањето и образованието“³⁸ и дека организациите на здружениот труд се одговорни за поврзувањето на наставата и образованието со производствената работа. Факт е дека денес, благодареејќи на јасните определувања на СКЈ и на непосредното ангажирање на комунистите и другите општествено-политички и стручно-педагошки фактори, располагаме со целосната концепција и со програмата на работното и

³⁶ Deseti kongres SKJ — Dokumenti, „Komunist“, Beograd 1975, str. 243.

³⁷ Predlog rezolucije XI kongresa SKJ, „Komunist“, Beograd 1978, str. 55.

³⁸ Исто, стр. 56.

политехничкото воспитување и образование кои одговараат на карактерот и на перспективите на нашето самоуправно социјалистичко општество. Но на патот за нивната доследна реализација има уште многу тешкотии и пречки кои бараат и пона-таму решително ангажирање на СКЈ

Придонесот на КПЈ/СКЈ во изградбата на самоуправниот систем на социјалистичкото воспитување и образование и во образовната општествена политика

1. Нашиот сегашен самоуправен систем на социјалистичкото воспитување и образование, марксистички класно засновен и насочен, кој се изградува врз концепцијата на перманентното и интегрално образование, е резултат на долгогодишното ангажирање на КПЈ/СКЈ и на другите субјекти на нашиот општествен и економски развој. Меѓу двете светски војни КПЈ се бори за промена на карактерот и улогата на системот на воспитувањето и образованието. Критиката на граѓанскиот воспитно-образовен систем од страна на Партијата добиваше на интензитетот во приодите на револуционерната плима и тогаш доаѓаше до засилени барања за остварување на максимум можните промени. Своео дејствување во оваа област Партијата го остваруваше по пат на јавни барања, а уште повеќе со своето организирано влијание на напредното учителско движење, на професорите во средните училишта и воопшто на интелегенцијата. Во текот на Народноослободителната војна окупаторот и неговите соработници настојуваша целокупното школство на окупираните територии да го стават во служба на своите цели и да го потчинат на својата идеологија и политика. Познато е дека во тоа не успеаја, бидејќи, благодарейќи на дејствувањето на КПЈ и СКОЈ, напредните просветни работници, ученици и студентите масовно ѝ дадоа поддршка и непроценлив придонес на вооружената револуција и борбата на нашите народи за социјално и национално ослободување. Партијата го иницираше организирањето на воспитно-образовната дејност на ослободените и полуослободените територии, што можеме да го сметаме како зачеток на револуционерната преобразба на системот и на политиката на воспитувањето и образованието, како прва етапа на решавањето/уривањето и разградувањето на стариот буржоаски и профашистички, и на изградбата на новиот социјалистички систем на воспитувањето и образованието и на конституирањето на општонародната образовна политика.

2. Во првата етапа на повоениот развој на воспитувањето и образованието со Уставот на ФНРЈ се озаконуваат придобивките и почетната практика на воспитно-образовната работа во условите на вооружената револуција и борбата против непри-

јателот и се утврдуваат основните принципи и правци на развојот на новиот систем и политиката на воспитувањето и образованието. Принципот на социјалистичката насоченост на воспитувањето, принципот на демократичноста во поглед на еднаквоста во приодот на образованието и принципот на единственоста на школскиот систем, формулирани уште во текот на народната револуција и во првите денови на повоената социјалистичка изградба, стануваат темели за понатамошниот развој на системот на воспитувањето и образованието и за конкретното водење на општествената политика во оваа област. Во програмата на КПЈ, усвоена на V конгрес на КПЈ, се утврдени главните цели и правци на изградбата на системот и политиката на воспитувањето и образованието, како и карактерот на воспитно-образовната работа во сите институции за воспитување и образование. III пленум на ЦК на КПЈ укажа дека во системот на воспитувањето и образованието постојат сериозни слабости и се заложи за изградба на единствен и еластичен систем на воспитувањето и образованието кој ќе биде во состојба да одговара на променливите барања и услови на секоја етапа на нашиот општествен и економски развој и кој ќе ги укажува специфичните услови и барања на републиката. Заземено е и гледиштето дека на секој степен на образованието, без оглед на стручната насоченост, треба да се обезбеди приближно исто идејно и политичко образование. Важни се и гледиштата дека предучилишното воспитување мора да стане составен дел на системот на воспитувањето и образованието и дека вонучилишниот систем мора да биде рамноправен со училишниот систем. Нагласено е дека „нашиот систем на школството треба доследно да се заснова на принципот дека е можно од сите наши училишта да се продолжи школувањето сè до универзитетот“³⁹. VI конгрес на КПЈ констатира дека во развојот на системот и политиката на воспитувањето и образованието е остварен определен напредок и се заложи за подоследно спроведување на Резолуцијата на III пленум на ЦК на КПЈ за задачите во училиштата.

3. VII конгрес на СКЈ има исклучително значење за изградбата на нашиот систем на воспитувањето и образованието и за понатамошното насочување на политиката на развојот на воспитно-образовната дејност. На Конгресот за прв пат целосно се формулирани основните цели на воспитувањето и образованието на нашето самоуправно социјалистичко општество. Поранешниот став на КПЈ за еластичноста на системот на воспитувањето и образованието и за потребата на неговото постојано унапредување уште попотполно и појасно дојде овде до израз. Тоа се гледа од следниот став: „За да биде школството спо-

³⁹ Резолуција III пленума ЦК КПЈ о задацима у школству, „Комунист“, 1/1950, стр. 3.

собно да ја исполни таквата улога (се мисли на остварувањето на утврдените цели на воспитувањето и образованието — забелешка од С.Б.) е неопходно по својата организација, по методите на работата, по целокупната своја дејност да биде во состојба непрекинато да се усовршува, да оди во чекор со развојот на општеството, да ги задоволува потребите кои непрекинато растат⁴⁰. Конгресот ги повика комунистите да се ангажираат во остварувањето на реформата на школството која треба да се сфати како голем проблем на целото општество. VIII Конгрес на СКЈ истакна дека „задачата на комунистите е да посветуваат најголемо внимание на усовршувањето на системот на образованието кој на работниот човек постепено ќе му овозможува да се образува во текот на својата работа, којшто понатаму ќе ја поврзува наставата со општествената работа и ќе ги развие училишните методи што ќе одговараат на денешната општествена улога на училиштата“⁴¹. Со оглед на ниската ефикасност и на незадоволителниот квалитет на образованието во Резолуцијата на VIII конгрес е нагласено дека треба „најголема грижа да се посвети на подигањето на квалитетот на образованието и поефикасното и побрзото завршување на школството“⁴².

4. IX конгрес на СКЈ одигра значајна улога во утврдувањето на основните принципи на кои треба да си заснова системот на воспитувањето и образованието. Еве ги најсүштинските ставови за системот и политиката на образованието кои се содржат во Резолуцијата на IX конгрес на СКЈ: „1. Сојузот на комунистите се залага за изградба на системот на воспитувањето и образованието кој ќе биде заснован на принципите на перманентното и интегралното образование и самообразование; 2. Треба да се обезбеди секој степен на образованието по основното училиште да даде знаења и да развива способност кои ќе го овозможуваат и вклучувањето во работата и продолжување на образованието; 3. Сојузот на комунистите ја истакна потребата за побрзо остварување на условите за поинтензивен развој на сите форми на образованието и усовршувањето низ работата; 4. Сојузот на комунистите ја нагласува потребата за потесното поврзување и ускладување на средното образование со нивните општествени услови, со развојот на науката, техниката и технологијата и со положбата на човекот во самоуправното општество; 5. Сè побрзиот развој на науката, техниката и технологијата бара повисоко ниво на општото образование, но и одредена специјализација, почесто и преквалификации; 6. Многу е важно да се обезбеди таква материјална положба на

⁴⁰ VII kongres SKJ (stenografske beleške), Kultura, Beograd 1958, str. 1080.

⁴¹ VIII kongres SKJ (stenografske beleške III), Kultura, Beograd 1965, str. 2065.

⁴² Исто.

училиштата за работничките занимања и да се подигне нивниот квалитет како би добиле рамноправен третман со останатите средни училишта; 7. Неопходно е да се разработи концепцијата на современото високо образование, потесно да се поврзе високошколската настава со научноистражувачката работа и да се зголеми одговорноста на наставниците и студентите за резултатите на сопствената работа⁴³. Овие ставови, во уште појасен вид, ќе дојдат до израз во Резолуцијата на Сојузното собрание за развојот на воспитувањето и образованието на самоуправни основа (1970) како и во Резолуцијата на X конгрес на СКЈ за задачите на СКЈ во социјалистичката самоуправни преобразба на воспитувањето и образованието.

5. III конференција на СКЈ ја истакна „потребата за темелна реформа на целокупниот систем на образованието и воспитувањето во согласност со единствените идејни основи и со класната ориентација на самоуправното социјалистичко општество“⁴⁴. Конференцијата оцени дека во претходниот период отпорите на реформата особено „дојдоа до израз до онаму каде се работеше за изградувањето на конкретните одлики на економските односи и организациите, во примената на целите и принципите на реформата, како што се перманентното образование, интеграцијата на здружениот труд и школството поврзувањето на работата и образованието, создавањето на економската база на самоуправањето на студентите, обезбедувањето на водечката улога на револуционерната мисла на марксизмот и социјализмот во системот на обезбедувањето“⁴⁵. Конференцијата го обврза Претседателството на СКЈ до X конгрес на СКЈ да ја организира работата за изработка на идејната платформа и на програмата за остварување на целосниот концепт на реформата на системот на воспитувањето и образованието.

6. Во Резолуцијата на X конгрес на СКЈ јасно се дефинирани принципите и структурата на системот на воспитувањето и образованието. Определувањето на СКЈ е сите форми и нивоа на образованието и воспитувањето да се развиваат како делови на целосната концепција на перманентното образование и да се надмине двојството меѓу нив. Конгресот се заложи за „констатирање на еластичен, вертикален и хоризонтален поврзан и целосен систем во кој ќе има основно образование и воспитување (со предучилишното) и насочено образование и воспитување (сите форми и нивоа по основното) со ред образовни патишта во функција на работата и со многубројни нивоа на стручноста“⁴⁶ (подвлекол С.Б.), што претставува еден

⁴³ Deveti kongres SKJ, Kultura, Beograd 1969, str. 339—342.

⁴⁴ Tre a konferencija SKJ, „Komunist“, Beograd 1972, str. 425.

⁴⁵ Исто, стр. 426.

⁴⁶ Deseti kongres SKJ — Dokumenti, „Komunist“, Beograd 1975, str. 243—244.

од најсуштинските ставови и принципи кои се од значење за структурата, програмите и организацијата на воспитувањето и образованието. Вториот клучен став на Конгресот се однесува на карактерот и функцијата на насоченото образование чија структура се заснова на скалестниот принцип. Еве го тој став: „Целокупната организација, формите и содржината на насоченото образование треба така да се засноваат што по завршувањето на одредена фаза на насоченото образование оние кои учат да можат непосредно да се вклучат во работата во определеното занимање и да можат — во еластично организираниот систем на образованието — да го продолжат образованието низ работата или од воспоставениот однос спрема здружениот труд. Сите нивоа и форми на образованието по основното треба да образуваат за вклучување како во процесот на работата така и за понатамошното перманентно образование. Ниедно училиште ни друга форма на образование не можат да ги подготвуваат младите исклучиво за студии“⁴⁷ (подвлекол С.Б.). Со цел за потегнување и проширување на општообразовната основа на младата генерација Конгресот заведе став дека треба на почетокот на насоченото образование да се воведат заедничка воспитно-образовна основа со политехничка ориентација. По заедничката воспитно-образовна основа би се развил „насочен и еластично заснован систем на содржината, траењето и организација на образованието кој ги укажува барањата и примените во структурата на работата и во основните занимања, како и личната и општествената потреба за перманентно образование“⁴⁸. Од исклучително значење е и ставот на Конгресот за неопходноста на интеграцијата во областа на насоченото образование е потребно да се наоѓаат и да се развиваат разни форми на поврзување на сегашното средно, повисоко и високо образование и да се основаат заеднички образовни центри“⁴⁹. подвлекол С.Б.).

7. XI конгрес на СКЈ во својата Резолуција ги потврди ставовите од X конгрес на СКЈ, посебно оние кои се однесуваат на главните правци и принципи на изградбата на системот на воспитувањето и образованието и политиката на образованието. Најсуштинските ставови за системот и политиката на воспитувањето и образованието се формирани во следната смисла: 1. Во понатамошната работа на усовршувањето на програмата на основното образование и воспитување треба да се оствари нивното поврзување со содржините на предучилишните програми и со програмите на заедничката воспитно-образовна основа на насоченото образование; 2. Потврден е поранешниот став на СКЈ дека заедничката воспитно-образовна основа треба

⁴⁷ Исто, стр. 245.

⁴⁸ Исто, стр. 246.

⁴⁹ Исто.

да се реализира на почетокот на насоченото образование и дека треба „да се надминува сè она што би ја доведувало во прашање функцијата на заедничките основи“⁵⁰; 3. Во областа на високото образование, кое мора порешително да се вклучи во единствениот систем на насоченото образование, се бара порадикално „менување на постојната традиционална и академска затвореност на универзитетот“⁵¹, постигнување на поголема ефикасност на студирањето, понатамошно унапредување на постдипломските студии и поврзување со истородните високошколски институции. Конгресот заведе цврст став во поглед на неопходноста за воспоставувањето „на полна програмска и организациона поврзаност на сите нивоа и форми на образованието, врз основа на сложеноста на работата и определената стручна подготовка“⁵².

Борбата на КПЈ/СКЈ за националната рамноправност и заедништво во областа на воспитувањето и образованието

1. Остварувањето на потполната национална рамноправност на народот и народностите е составен дел и еден од основните принципи на политичката и акционата програма на КПЈ. Во рамките на борбата на КПЈ за национално ослободување, Партијата го истакнува барањето и за националната рамноправност во областа на воспитувањето и образованието. Уште во Резолуцијата на III конгрес на КПЈ за националното прашање е истакната обврската на комунистите дека во борбата за неограничена употреба на мајчиниот јазик мораат да се борат и „за задолжително школување... на мајчин јазик“⁵³. И на IV конгрес на КПЈ поставена е заадчата дека Партијата мора да се бори „против... денационализаторската политика во училиштата...“⁵⁴. На IV земска конференција на КПЈ (1934) од работните селани се бара да постават барање „за национален јазик во училиштата“, како и да се борат „против принудното учење на српското писмо и хрватското училиште и на српскиот (екавски) дијалект во црногорските и хрватските училишта“⁵⁵. И на следниот Пленум на ЦК на КПЈ (1936) остро е критикувано продолжувањето на националното угнетување, посебно „на посрбувањето на училишните учебници...“⁵⁶. Сво-

⁵⁰ Predlog rezolucije XI kongresa SKJ, „Komunist“, Beograd 1978, str. 57.

⁵¹ Исто.

⁵² Исто.

⁵³ Историјски архив КПЈ, том II, конгреси и земајске конференции КПЈ 1919—1937, Историјско одељење ЦК КПЈ, Београд 1949, стр. 112.

⁵⁴ Исто, стр. 163.

⁵⁵ Исто, стр. 265.

⁵⁶ Исто, стр. 380.

ите ставови и залагања за националната рамноправност во образованието КПЈ ќе почне конкретно и да ги реализира веќе во текот на Народноослободителната борба за да дојдат до полн израз во нашиот целокупен повоен социјалистички развој.

2. На сите повоени конгреси на КПЈ/СКЈ во документите на конгресите наоѓаме ставови за националната рамноправност во областа на воспитувањето и образованието. Барањето за развивање на мрежата на воспитно-образовните институции, посебно во областа на високото образование, во сите републики и борбата за ликвидирањето на неписменоста, посебно во средините во кои одделни народи и народности не биле порано во можност да се здобијат со елементарна писменост (V конгрес на КПЈ), може да се карактеризира како конкретен придонес за ублажувањето на образовно-културните последици на националната нерамноправност во предвоената Југославија. Ставот дека „на републиките треба да им се даде што поголема самостојност и да им се овозможи што поголема иницијатива по прашањето на просветата и културата“⁵⁷ (III пленум на ЦК на КПЈ) е суштинска претпоставка за потполна рамноправност на народите и народностите во водењето на политиката на воспитувањето и образованието и изразување, во своите наставни планови и програми, на своите особености. Понатамошната демократизација на школството и порамномерното проширување на мрежата на училиштата во сите републики (VI конгрес на КПЈ/СКЈ) и „слободниот развој на националните култури на база на рамноправноста и творечката соработка меѓу нив“⁵⁸ (VII конгрес на СКЈ) се значајни ставови за подлабоко манифестирање на националната рамноправност во областа на образованието и културата на народите и народностите. Во програмата на својата активност за националната рамноправност на народите и народностите во областа на воспитувањето и образованието СКЈ го внесува и барањето за организирање на двојазичната настава (Извршен комитет на ЦК на СКЈ 1959), борбата „за доследно отстранување и спречување на сите националистички... примеси во наставните планови, програми учебници, како и во самата настава“⁵⁹. СКЈ понатаму се залага, со економскиот развој, со отворањето на нови работни места, со образувањето на кадрите и со други потребни мерки, да се создадат услови за постојано усовршување на вработувањето и подобрување на националната структура на вработените, посебно во категоријата на квалификуваните и висококвалификуваните работници и специјалисти (IX конгрес на СКЈ).

⁵⁷ Резолуција III пленума ЦК КПЈ о задацима у школству, „Комунист“, 1/1950, стр. 4—5.

⁵⁸ VII kongres SKJ (stenografske beleške), Kultura, Beograd 1958, str. 1078.

⁵⁹ VII kongres SKJ (stenografske beleške III), Kultura, Beograd 1965, str. 2065.

3. III конференција на СКЈ содржи јасни определувања во поглед на рамноправноста на народите и народностите во областа на воспитувањето и образованието. Тоа се гледа од следниот став: „Сојузот на комунистите ќе се залага за проширување и унапредување на можностите за школување на мајчин јазик и тоа на сите степени на образованието“⁶⁰. Конференцијата покажа дека и покрај значајното подобрување на националната структура на студентите, наставничкиот кадар, особено на младите соработници од редовите на народностите, сè уште не се обезбедени сите услови, како и тоа дека има отпори за остварувањето на определувањата на Сојузот на комунистите за рамноправноста на народите и народностите во областа на воспитувањето и образованието. X конгрес на СКЈ укажа на обврската на сите воспитно-образовни фактори „да ја развиваат свеста и чувството за рамноправноста и животната поврзаност на нашите народи и народности“⁶¹ и да ги обезбедуваат потребните услови за образование на секој народ и народност на мајчиниот јазик, вклучувајќи ја и грижата за децата на нашите работници, кои со своите родители привремено се наоѓаат на работа во странство, за кои мора да се обезбеди „дополнително предучилишно и основно воспитување и образование на мајчин јазик“⁶². Политиката на рамноправноста на народите и народностите во нашата повеќенационална заедница во областа на воспитувањето и образованието и пошироко во културата претставува, според оценките на X конгрес на СКЈ, едно од најзначајните достигнуања на нашиот социјалистички развој.

4. XI конгрес на СКЈ претставува континуитет во определувањето и во конкретната идејно-политичка активност на Сојузот на комунистите во образованието на рамноправноста на народите и народностите во областа на воспитувањето и образованието. За тоа недвосмислено сведочи ставот на Конгресот дека целокупната образовна политика и сите воспитно-образовни содржини и нивната реализација мораат да бидат трајно насочени на обезбедувањето на „рамноправноста и заедништвото на народите и народностите“⁶³. На конгресот е истакнато барањето дека треба „да се создадат материјални, кадровски и други услови за образование на јазиците на општествената средина“⁶⁴.

⁶⁰ Treća konferencija SKJ, „Komunist“, Beograd 1972, str. 427.

⁶¹ Deseti kongres SKJ — Dokumenti, „Komunist“, Beograd 1975, str. 242.

⁶² Исто, стр. 244.

⁶³ Predlog rezolucije XI kongresa SKJ, „Komunist“, Beograd 1978, str. 56.

⁶⁴ Исто, стр. 57.

КПЈ/СКЈ во борбата за создавање на еднакви можности за воспитување и образование

1. Создавањето на економската, политичката и општествената еднаквост меѓу луѓето е составен дел на борбата на комунистичкото движење за изградбата на социјалистичкото, комунистичкото општество. Патот кон реализирањето на еднаквоста е многу долг и сложен, со оглед на тоа дека општествената нееднаквост има свои економски, политички, општествени и морални аспекти и последици и дека тие опфаќаат не само една, туку повеќе генерации. Имајќи предвид дека создавањето на еднаквите можности за образование е еден од патите за намалување на општествената нееднаквост, КПЈ уште од своето создавање поведе одлучна борба за демократизација на приодот на човекот на образованието без оглед на економските можности на семејството и средината од која потекнува.

2. Веќе на I конгрес на КПЈ се инсистира за создавање на посебен фонд од кој би се обезбедувале услови за школување на „многубројните сираци создадени со војната... до потполното оспособување на економската самостојност“⁶⁵. Истовремено, КПЈ бара државата да ја преземе грижата за школувањето на сиромашните деца воопшто и тоа го формира во следниот став: „Задолжителна настава за двата пола на сметка на државата до навршувањето на 14 години. Целокупното издржување на сиромашните деца да ги преземе државата. Бесплатна настава и издржување и во повисоките училишта на сиромашните ученици кои се способни за понатамошно школување“⁶⁶. Барањето на КПЈ за воспитувањето на еднаквоста во приодот на образованието и за обезбедување на бесплатното школување ќе доаѓа, во определен вид, до израз на конгресите на КПЈ и во конкретната активност за остварување на целите и задачите на комунистичкото движење во нашата земја. Меѓутоа, треба да помине четвртина од столетието по ова барање да почне и непосредно да се реализира. Со новиот повеен Устав (1946) е прокламирана еднаквоста во приодот на образованието и обврската на државата да создава услови за да бидат училиштата достапни на сите слоеви на народот.

3. Во Резолуцијата на III пленум на ЦК на КПЈ за задачите во школството за прв пат го наоѓаме ставот за неопходноста на преземањето мерки на општествената интервенција за изедначување на условите за образование. Усвоен е ставот дека „при давањето на стипендии треба строго да се води сметка за имотната состојба на родителите, давајќи предност

⁶⁵ Историјски архив КПЈ, том II, конгреси и земајске конференции КПЈ 1919—1937, Историјско одељење ЦК КПЈ, Београд 1949, стр. 15.

⁶⁶ Исто, стр. 16.

на децата од работничките и сиромашните селски семејства⁶⁷. VI конгрес на КПЈ/СКЈ се заложил за проширување на мрежата на ученичките и студентските домови, за подоследна примена на критериумот на социјалната политика во давањето стипендии и за решавање на прашањето на исхраната на учениците и студентите. Во програмата на СКЈ, усвоена на VII конгрес на СКЈ, го наоѓаме ставот дека „Сојузот на комунистите на Југославија посебно внимание ќе посвети на обезбедувањето на еднакви можности секој млад човек да се определува во изборот на својот животен позив и спрема своите можности и интереси да го продолжи школувањето и да го дополнува своето знаење до највисоките степени“⁶⁸. На VIII конгрес на СКЈ е укажано на дискриминацијата на училиштата за квалификувани работници како во поглед на обезбедувањето средства за покривање на трошоците на наставата и приготвувањето на училиштата така исто и од гледиште на условите за школување и воопшто од животниот стандард на учениците кои се подготвуваат за непосредната работа во материјалното производство. Тоа е оквалификувано како деградација на производствената работа и како дискриминација на онаа младина која се ориентирала спрем работничките занимања.

4. На IX конгрес на СКЈ за прв пат во Резолуцијата го наоѓаме ставот за примената на принципот на солидарноста во образованието со кој се ублажува дејството на материјалните услови на средината и положбата на семејството, особено на работниците, на можностите за образование на децата и младината. Во таа смисла, и во политиката на стипендирањето, кредитирањето и давањето на други видови материјални услови на оние кои се образуваат, е потребно, како критериум, да се земат економските можности, а внатре во тој критериум да се заземат способноста и резултатите на работата на посетителите на образованието⁶⁹. Сообразно на овој став, на Конгресот прашањето за еднаквоста во образованието беше во средиштето на вниманието на многу делегати. III конференција на СКЈ ја усвои конкретната програма на акцијата за примена на принципот на солидарноста и за заемноста во претпримањето на системот на мерки на општествената интервенција во оваа област. Конференцијата посебно се заложил за „проширување и изградување на системот и практиката на сомуправното спогодување и општественото договарање за здружување на средствата на организациите на здружениот труд, заедниците на образованието и општествено-политичките заедници за кредитирање и стипендирање на учениците и студентите; за поголемо

⁶⁷ Резолуција III пленума ЦК КПЈ о задацима у школству, „Комunist“, 1/1950, стр. 6.

⁶⁸ VII kongres SKJ (stenografske beleške), Kultura, Beograd 1958, стр. 1179.

⁶⁹ Deveti kongres SKJ, Kultura, Beograd 1969, стр. 343.

вложување на средствата во ученичките и студентските домови; за подобрување на условите за исхрана, становање и патување на младината која се школува надвор од местото на живеењето на родителите⁷⁰, при што и понатаму „основен критериум за доделување на средствата треба да биде материјалната положба на семејството и успехот во учењето“⁷¹.

5. X конгрес на SKJ го постави барањето дека сите фактори на воспитувањето и образованието треба „да придонесат за намалување на влијанието на социјалните и другите нееднаквости врз условите и резултатите на образованието на човекот и намалување на нееднаквоста во општеството“⁷². За прв пат во еден партиски документ се наоѓа ставот дека образовната општествена политика мора да биде така насочена да придонесува за ублажување и побрзо надминување на социјалните нееднаквости. Во Резолуцијата на X конгрес на SKJ е разработен и системот на мерките на општествената интервенција, вклучувајќи ги воспитно-образовните мерки од компензационен карактер, со чие спроведување поефикасно би се придонесло за изедначување на условите за образование. Од интерес е да го цитираме тој став во целина: „Поради понатамошното засилување на солидарноста во областа на воспитувањето и образованието е потребно на сите нивоа и во сите воспитно-образовни установи да се преземат разновидни материјални, социјални, организациони мерки. На ова треба особено да придонесат: училишните кујни, продолжениот престој, домовите и учениците, бесплатниот превоз и бесплатните учебници, зголемувањето на предучилишните воспитни установи, предучилишните и подготвителни одделенија во основните училишта и особено дополнителната работа со учениците кои заостануваат заради потешките услови на животот или заради недостаток на претходно школување“⁷³. Конгресот ги повика комунистите да се борат за изедначување на можностите за образование на децата независно од имотните прилики и од социјалното потекло и нагласи дека комунистите мораат да се сметаат за одговорни за спроведувањето на оние одлочки со кои најнепосредно се прилонесува за остварување на еднаквоста во воспитувањето и образованието. Според Резолуцијата на XI конгрес на SKJ, обврска е на комунистите да се борат за попотполна општествена грижа за децата како би се обезбиде на сите деца изедначени услови за нормален развој, за поголема социјална сигурност, за социјалистичко само-

⁷⁰ Трета конференција SKJ, „Komunist“, Beograd 1972, str. 428.

⁷¹ Исто.

⁷² Deseti kongres SKJ — Dokumenti, „Komunist“, Beograd 1975, str. 242.

⁷³ Исто, стр. 245.

управно образование и воспитување⁷⁴. Во расправите на Конгресот барањата одеа во таа смисла дека во сите средини и на сите нивоа на организациите на општеството и здружениот труд треба што подетално да се разработат и применат различни форми на солидарност со кои најнепосредно би се ублажило, па и би се неутрализирано негативното дејство на социјалните разлики во условите за образование. Развојот на воспитувањето и образованието во недоволно развиените републики и САП Косово мора и понатаму да биде грижа на целокупната југословенска општествена заедница.

6. Благодарејќи на јасното определување и непосредното ангажирање на Сојузот на комунистите солидарноста во воспитувањето и образованието сè повеќе станува дел и суштинска компонента на социјалната, економската и образовната политика на основните организации на здружен труд и на нивните асоцијации, на самоуправните интересни заедници на образованието и социјалната заштита, на општествено-политичките заедници и општеството во целина. Тоа и понатаму ќе мора да остане во средиштето на вниманието на сите социјалистички субјективни сили во нашето општество, посебно на Сојузот на комунистите, имајќи предвид дека солидарноста во образованието претставува специфичен вид примена на комунистичкиот принцип на распределбата (услов за образование) спрема потребите.

КПЈ/СКЈ за ликот и улогата на наставникот во воспитувањето и образованието на младата генерација

1. Во политичките програми, во целите на политичките акции и во задачите на непосредното практично дејствување на КПЈ, односно СКЈ, прашањето за ликот и улогата на наставниците, воспитувачите на младата генерација беше и остана едно од основните прашања од чие правилно решавање зависи остварувањето на целите и задачите на социјалистичкото воспитување и образование. Во напредниот учител и наставник, воспитувачот воопшто, Партијата и работничката класа секогаш го имаше својот класен сојузник и револуционерен борец, чија што улога најмногу доаѓаше до израз во остгарувањето на влијанието на Партијата на револуционерното воспитување на младата генерација со цел за нејзиното вклучување во борбата за решавање на буржоаскиот поредок, за националној социјално ослободување и победа на вооружената револуција и за изградба на социјалистичкото самоуправно општество.

2. Во документите на поранешните конгреси на КПЈ (I—IV) не наоѓаме ставови што се однесуваат непосредно на ликот

⁷⁴ XI kongres SKJ — Dokumenti, „Komunist“, Beograd 1978, str. 435.

и улогата на наставникот, иако неговата прогресивна улога се подразбира и посредно се гледа во барањата на Партијата за световноста на училиштето, за научното воспитување на младата генерација, за „подготовката на работничката младина за примерни и верни членови на револуционерното движење и непоколебливи борци за остварување на крајната цел: комунистичко општество“⁷⁵. На V конгрес на КПЈ и на III прелнум на ЦК на КПЈ улогата и ликот на наставникот се разгледани во составот на анализата на остварувањето, проблемите и перспективите на развојот на воспитувањето и образованието. Изразено е незадоволство во поглед на стучната и идејно-политичката оспособеност и насоченост на еден број наставници и е укажано дека во нашите училишта „мора да имаме таков наставнички кадар кој ќе може да воспита сестрано развиен човек — градител и бранител на социјализмот“⁷⁶.

3. На VI конгрес на КПЈ (СКЈ) е оценето дека на универзитетите има и понатаму такви професори кои се туѓи на нашата стварност, кои даваат отпор на нивните социјалистички, марксистички сфаќања во наставата, кои повеќе се од штета отколку од корист на социјалистичкото воспитување на младата генерација во нашето општество. Побарано е да се преземат енергични мерки ваквите наставници да се отстранат од нашите училишта и од факултетите. Бидејќи „никој нема право да ги троши средствата кои ги создава работниот народ, а тој да биде против неговите напори, неговите стремежи и неговиот напредок“⁷⁷. VII конгрес на СКЈ се заложил за давање на поголема помош на наставниците и за создавање на неопходни материјални и општествени услови за да можат својата улога творечки да ја остваруваат. Истакнато е дека мора повеќе да се води сметка за одбирањето на младите за наставничкиот позив и да се стимулираат младите луѓе кои имаат смисла и љубов за тој позив. VIII конгрес на СКЈ оддаде признание на просветните работници за значајните резултати што се постигнати во воспитувањето и образованието, нагласувајќи дека тие се непосредните реализатори на програмата на образованието, директни соработници и воспитувачи на младината и поборници на социјалистичкото воспитување. Сојузот на комунистите не се заложил доволно енергично, е речено на Конгресот, да се создаде поголем авторитет на просветните работници во општеството кој одговори на нивната улога на воспитувачи на младата генерација. Кон-

⁷⁵ Историјски архив КПЈ, том II, конгреси и земаљске конференции КПЈ 1919—1937, Историјско одељење ЦК КПЈ, Београд 1949, стр. 26.

⁷⁶ Резолуција III пленума ЦК КПЈ о задацима у школству, „Комунист“, 1/1950, стр. 2.

⁷⁷ Borba komunista Jugoslavije za socijalističku demokratiju, VI kongres KPJ (SKJ), Kultura, Beograd 1952, str. 283.

гресот истакна дека „должност на комунистите е да се залагаат за ... поповолни услови на работата на наставничкиот канар... и дек атреба непосредно да се залагаат за остварување на сегашното заостанување на материјалната положба на просветните работници“⁷⁸.

4. IX конгрес на СКЈ обрна внимание дека не се спроведуваат одлуките на VIII конгрес на СКЈ за подигањето на општествениот авторитет на просветните работници и за поефикасното отстранување на заостанувањето на нивната материјална положба. Укажано е на појавата дека просветните работници го напуштаат својот позив и бараат други работни места. Конгресот се заложил за создавање на поповолни услови за научниот развој на помладиот наставнички кадар, за пошироко отворање на вратата на факултетите за истакнатите специјалисти од производството и за зголемување на одговорноста на наставниците и студентите за сопствените резултати. III конференција на СКЈ стави акцент на водењето на кадровската политика во областа на воспитувањето и образованието. Заземен е цврст став дека „Сојузот на комунистите ќе се бори за афирмацијата и остварувањето на принципот на стручноста, за попрецизното утврдување и доследната примена на идејно-политичките и моралните критериуми за демокритичноста и реизборноста во решавањето на кадровските проблеми во образованието“⁷⁹. Критикувајќи ја појавата дека одделни наставници низ својата наставно-научна дејност дејствуваат против уставниот поредок и придобивките на револуцијата, усвоен е ставот „дека во образовните институции не може да има место за луѓе кои дејствуваат против системот на социјалистичкото самоуправање, против политиката на рамноправноста, братството и единството на нашите народи и народности и против суверенитетот на нашата социјалистичка заедница, како и за оние луѓе кои не ги почитуваат уставните одредби за одвоеноста на црквата од државата и училиштето од црквата“⁸⁰. Побарано е итно да се пристапи кон промените на оние институционални форми во нашиот систем на воспитувањето и образованието и во областа на законодавството „коишто овозможуваат носителите на реакционерните и декангентните идеи и политичките тенденции да се засолнуваат зад искривеното толкување на правото на самоуправањето или за паролата за немешање во 'политиката', а всушност во социјалистичкото општество, во науката“⁸¹.

⁷⁸ VIII kongres SKJ (stenografske beleške III), Kultura, Beograd 1965, str. 2064.

⁷⁹ Treća konferencija SKJ, „Komunist“, Beograd 1972, str. 427.

⁸⁰ Исто.

⁸¹ Исто, стр. 427—428.

5. X конгрес на СКЈ е од исклучително значење за засилувањето на општествената улога и за подобрувањето на материјалната положба на наставниците, за конципирањето на современиот систем на образованието и за усовршувањето на наставниците, за доградбата на самоуправниот концепт на кадровската политика во областа на воспитувањето и образованието и за утврдувањето на политиката за насочување на младите кон наставничкиот позив. Конгресот им оддаде признание на просветните работници и оцени дека тие се најзаслужените за постигнатите резултати во областа на воспитувањето и образованието, посебно имајќи ги предвид материјалните и другите услови на нивната работа и дека ја покажале судбинската поврзаност и јасната определеност за самоуправната социјалистичка ориентација на нашето општество. Во изборот на кадрите, е речено на Конгресот, не се доволно вреднувани идејната насоченост и моралните квалитети. Тоа има за последица дека извесен број наставници, воспитувачи е оптеретен со религиозни сфаќања, а има и такви кои се наоѓаат на идеолошките позиции кои се спротивни на карактерот на нашето општество. Поради тоа во Резолуцијата од X конгрес на СКЈ е нагласено дека „Сојузот на комунистите придава исклучително значење на стручните и морално-политичките особини на кадрите кои работат во воспитно-образовната дејност. За да можат да ја воспитуваат и да ја насочуваат младата генерација и да бидат активни во борбата за социјалистичкото самоуправување, наставниците мораат својата работа да ја засноваат на марксистичката научна основа“⁸². Посебно е укажано на потребата за стимулација на циркулацијата на кадрите од науката, производството и општествената практика кон образованието. Конгресот, имајќи ги предвид револуционерните промени во системот и процесот на воспитувањето и образованието, во општествено-економските односи на нивниот развој и во образовно-општествената политика, укажа на потребата за изградба на ефикасен и марксистички заснован систем на перманентното стручно, педагошко-андрагошко и идеолошко-политичко усовршување на наставниците и на сите соработници во воспитно-образовната работа. XI конгрес на КПЈ го актуелизира ставот од X конгрес на СКЈ

⁸² Deseti kongres SKJ — Dokumenti, „Komunist“, Beograd 1975, str. 246.

за тоа дека е „неопходно да се поттикнува и содржински да се актуелизира постојаното стручно, педагошко и идејно-политичко оспособување на наставниците и воспитувачите, со самообразување и со други организирани форми на усовршување“⁸³. Истовремено, Конгресот се заложи за пошироко и посмело вклучување во реализацијата на наставно-научниот процес на стручните и истаржувачките кадри од материјалното производство и од другите области на општествената работа кои имаат смисла за педагошка работа. Кажано е дека треба да се создаваат уште поповолни услови за афирмацијата на младите научни и наставнички кадри и да им се помогне во научното и наставничкото усовршување.

⁸³ Predlog rezolucije XI kongresa SKJ, „Komunist“, Beograd 1978, str. 57.